

LORAND GASPAR

Mióta csak elkezdődött a nyelvről való gondolkodás, szüntelen szenvedélyes vitára sarkallja az embereket a név és a dolog közötti viszonyok vizsgálata. E viszony természetének problémája egyébként gyakran egy másik, nehezen megoldható problémához kötődik: a beszélt nyelv eredetéhez.

Már a görög preszokratikusok megkülönböztették az önkényesen megalkotott (*üömó*) szavakat, amelyek semmiféle felvilágosítással nem szolgálnak azoknak a dolgoknak a szubsztanciájáról, amelyet jelentenek, azoktól a „természetesnek” nevezett szavaktól (*fűszei*), amelyek ezzel szemben valamiféleképpen mégis kapcsolódnak a szubsztanciához. Platón a *Kratüloszban* elveti a zene területére utalja a hangzás alapján történő utánzás hipotézisét. Lenyűgözi őt az alapszavak eszméje, azoké (a dolgok lényegét utánzó) gyökérszavaké, amelyet a nagyon korai időkben mondtak ki névadóik, e példaértékű bölcsek, akik még tökéletesen ismerték mind a dolgok lényegét, mind pedig azt, hogy a fonetikus elemek értékéből és karakteréből mi felel meg ezek sajátos lényegének. A sztoikusok és az egyházatyák visszanyúlnak, továbbfejlesztik és szükségleteikhez igazítják a platonikus meglátást. Arisztotelész ezzel szemben nem fogadja el ezeket a korai elfogult vélekedéseket, és úgy tekinti a nyelvet, mint olyan logikai rendszert, amelyet egyedül saját konvenciói határoznak meg; később erre hajlanak majd a skolasztikus logikusok is. Ami pedig Epiküroszt illeti, az ő álláspontja közelít leginkább a biológiához: az ember azért beszél, mert a természettől

Lorand Gaspar (*1925) Goncourt-díjas költő, fotóművész, műfordító és sebészorvos, aki jelenleg is aktívan részt vesz a párizsi Institut de Médecine Environnementale neurobiológiai kutatásaiban. Itt közölt írása az *Approche de la parole* (Gallimard, Paris, 2004, 81–85.) című esszékötetében jelent meg.

megkapta mindazt, ami ehhez szükséges; ugyanolyan természetesen beszél hát, mint ahogyan a madarak énekelnek vagy az oroszlán üvölt – verseli meg Lucretius mestere tanítását.

A Bibliában a névadásnak ugyanaz a motívuma szerepel, mint Platónnál, de itt egyetlen névadó van: „Az Úristen megteremtette még a földből a mező minden állatát s az ég minden madarát. Az emberhez vezette őket, hogy lássa, milyen nevet ad nekik. Az lett a nevük, amit az ember adott nekik. Az ember tehát minden állatnak, az ég minden madarának és a mező minden vadjának nevet adott.” (Ter 2,19-20)

Később, amikor jöttek az egzegéták, meg kellett magyarázni ezt a részt, és arra gondoltak, hogy Isten felruházta Ádámot a dolgok természetének egyfajta tökéletes ismeretével, olyan képességgel, ami lehetővé tette számára, hogy minden szempontból megfelelő nevet adjon. És mindezen igazi, Ádámtól kapott név által sikerült felfedni a megnevezett dologban rejlő erőket és erényeket – a legyszerűbbektől a legtitkosabbakig. Kezdetben tehát egyetlen igaz és csodálatosan hatékony nyelv volt, amely aztán Babel gőgös kalandjában robban szét és hullik darabjaira.

Kétségkívül amikor az első keresztény közösségek „nyelveken beszéltek”, a Babel előtti nyelvet akarták megszólaltatni. Szent Pál azonban okosan jegyzi meg: „Aki nyelveken beszél, nem emberekhez beszél, hanem az Istenhez. Senki sem érti, hiszen a Lélektől indítatva titokzatos dolgokat mond.” (1Kor 14,2)

Jacob Boehme (1575–1642) cipész és német misztikus, egyfajta naiv szenvedélyességgel és zsenialitással tér vissza ezekhez a forrásokhoz, s buzgó hevülete a nyelv erjesztő erejéből források. Annak szenteli életét, hogy megkeresse a „természetes nyelvet”, Ádám elveszített nyelvét, amelyben a nevek igen nagy mértékben a dolgok lényegéhez igazodnak. És ha el is felejtettük az első szavakat, a dolgok – Boehme szerint – továbbra is beszélnek, és továbbra is belső valóságukra tanítanak bennünket egészen odáig menően, hogy ha képesek vagyunk meghallani, elárulják nekünk igazi nevüket.

Boehme a dolgok illetően megmutatkozását szignatúrájának, aláírásnak nevezte. A szignatúra gondolata az alkímistáknál is megtalálható, és Paracelsus (1493?–1541) arról beszél, hogy a dolgok konfigurációja, így-léte hogyan válik az immanens alkotóerők természetes kifejeződésévé. Az ilyenfajta „írás”-nak egy változata megtalálható már *Sefar ha-Zoharban* (1300?) is: Isten titkai kiolvashatók az Univerzumból, nem kell hozzá egyéb, mint megfejteni a betűket és helyesen interpretálni.

Mindenesetre Boehme egyszerre képes olvasni a létet és a dolgok nevét, hiszen „...legyen teremtett vagy született, semmi nincs a természetben, ami ne mutatná meg ugyanúgy belső alakját, mint a külsőt, hiszen a belső állandóan arra tör, hogy kifejezésre jusson”.

A régi kínai írástudó egyetlen és vitathatatlanul mennyei eredetű nyelvet ismert, s számára a nyelv hatékonyságához nem fért kétség. Aki nevet adott egy állatnak, megzabolázta az állatot, aki pedig

pontosan tudott megnevezni egy dolgot, megalkotta és birtokolta azt. Beszélni azt jelentette, valamit elkísérni a valóságosságig, cselekedni; a pontosan megfogalmazott átok pedig biztosan sújtott az ellenségre. A pontosság szentesítette az átkot; ha azonban bármiféle hiba csúszott kimondásába vagy megfogalmazásába, az átok visszaszállt az átkot mondóra.

S bár manapság már jól tudjuk, hogy az ember ugyanolyan természetességgel „hozza létre” [fabrique] a nyelvet, ahogy a gyomornedvet vagy a hormonokat, ebből a tényből mindössze az következik, hogy kimozdul a vita. Vannak, akiket valamiféle absztrakt nyelv tesz boldoggá és a matematikát tekintik eszményinek, mert ott a szimbólum jelentése (hogy elkerüljük a félreértést, jelet kellene mondanunk) soha nincs alávetve az érzéki tapasztalatnak, hiszen használatmódját egy formális rendszer szabályozza. Mások pedig olyan „nyomokra” hivatkoznak, amelyek jóval régebbiek és hatalmasabbak annál, mint amit egyénileg megélhetünk, annál pedig törekenyebbek és életképesebbek, mint amit a magunkra szabott mértékkel felfedhetünk. Ezért továbbra is átérezzük és gazdagítjuk a világ dolgai közötti érzékeny kapcsolatokat, amelyek ugyancsak felmorzsolódásnak és tévelygésnek vannak alávetve, s amelyeket annak a nyelvnek a nekirugaszkodásai barázdálnak, amely hol szét-szórja, hol összegyűjti őket – megmagyarázhatatlanul.

És előfordulhat, hogy a mindaddig zilált szálak úgy futnak össze egy szóban, egy képben, mint valami nagyfeszültségű elosztóban, s ilyenkor a maga meztelenségében szólal meg egy dallam. Nyelv, alakulás és ez az egész – bizonytalan időre beszakadó – csend, egy szuszra születik meg.

Nap mint nap el kell törölnünk az éberség állványzatát. Le kell építenünk a biztonsági rendszereket. Vissza kell adnunk a jelnek a maga rugalmasságát, mozgékonyágát, s hogy megszülethessék, szüntelenül össze kell törnünk minden ketrecet és gipszburkot.

A költői szöveg az *élet szövege*: szöveg, ami kitágult, amit megdolgozott az egyes elemek ritmusa, ami helyenként kopott, töredékes, de ami lehetővé teszi, hogy – fellobbanások és körkörös visszaterések mintázataként – a régebbi jelek is megjelenjenek: mindenki egyszerre olvashat ott *valami mást* és olvashatja *ugyanazt*.

Talán a költészet még arra is megtanít bennünket, hogy bízzunk a logikai-racionális utaknál ontogenetikusan és filogenetikusan is ősbibb mentális tevékenységekben (egyszerűbben szólva: az életben). Ezek a mélyebb rétegek olyan játékszabályoknak engedelmessékednek, amelyek nagyon mások, mint amilyenek a mostani agykérgi struktúráinkat irányítják. A racionális gondolkozás igen specializált aktivitásként jelenik csak meg, ezzel szemben a neuro-hormonális rendszer globális tevékenysége képes meghallani az élet legapróbb rezdüléseit, s tud „beszélni” legkisebb sejtjeinkkel is. S az intelligencia magasságainak mennyire meg kell vetniük bennünk ezt az alantasabb fajt ahhoz, hogy még csak elnyomásra sem méltassák!

Mert hát mégiscsak ebből a sötét és megvetett kútból meríti a gőgös értelem [raison] egy másik fény és a világossággal szakító tekintet ritka erjesztőanyagát. A primitív színeknek ettől a forró erjedésétől az értelem nem lenne több, mint valami absztraktnan csillogó hálózat.

(Varga Mátyás fordítása)